

ეთნოპოლიტიკური ურთიერთობები და სამოქალაქო ინტეგრაციის პრობლემები სამცხე-ჯავახეთში

მოკლე შინაარსი

სამოქალაქო იდენტიფიკაციის დაბალი დონის გამო საქართველოში ადამიანებს ურჩევნიათ თავი აღიქვან ეთნიკური ჯგუფისა და ისტორიული სამშობლოს წარმომადგენლებად და არა ერთიანი ქართული სამოქალაქო საზოგადოების წევრებად. სამოქალაქო ინტეგრაციის სერიოზული შემაფერხებელი ფაქტორია, აგრეთვე, ეთნიკური უმცირესობების მიერ სახელმწიფო ენის არცოდნა. ჩვენ დიდი ხნის განმავლობაში სრულიად გულწრფელად მოგვექონდა თავი ჩვენს ქვეყანაში არაქართულენოვანი სკოლების სიუხვით და ეს ფაქტი ეთნიკური უმცირესობების უფლებების დაცვად მიგვაჩნდა. სინამდვილეში კი არაქართულენოვანი სკოლების მეშვეობით სახელმწიფო საკუთარ მოქალაქეებს ემიგრანტებად ამზადებს, უსპობს მათ ქვეყნის შიგნით სამსახურებრივი წარმატების შანსს. ამ მხრივ ვითარება უკეთესობისკენ წელს, მაგრამ მაინც იცვლება. ეს ნათლად ჩანს ახალციხის რაიონის მაგალითზე, სადაც ქართული სკოლების მოსწავლეთა კონტიგენტის ზრდა სომხური და რუსული სკოლებიდან გადმოსული მოსწავლეების ხარჯზე მოხდა. უნდა ითქვას, რომ ეს პროცესი ახალციხეში სრულიად უმტკივნეულოდ და ძალდაუტანებლად მიმდინარეობს. ამ ქალაქის შერეული ქართულ-სომხური მოსახლეობის თანამშრომლობა მრავალი ათეული წლის მანძილზე ჰარმონიულად ვითარდება და ინტერნაციონალური თანაცხოვრების ტყეშმარიტ მაგალითს წარმოადგენს.

Ucha Bluashvili

ETHNO-POLITICAL RELATIONS AND PROBLEMS OF CIVIC INTEGRATION IN SAMTSKHE-JAVAKHETI

Abstract

Due to low level of civic identification, people in Georgia prefer to perceive themselves as the representatives of ethnic groups and historical homeland than the members of the Georgian civil society. Serious hindering factor of civic integration is the problem of the knowledge of the state language by ethnic minorities. For a long time we were proud of great number of non-Georgian schools in our country. We considered this fact like defending the rights of

ethnic minorities. In fact, with the help of non-Georgian schools the state prepares its citizens as immigrants, deprives them getting jobs inside the country. Today the situation is slowly getting better. It is seen on the example of Akhaltsikhe district where the number of Georgian school children has increased at the expense of pupils having moved from the Armenian and Russian schools. It should be said that in Akhaltsikhe this process is going completely painlessly and effortlessly. The cooperation of Georgian and Armenian population of this city has been developing harmoniously for decades. It is a real example of international coexistence.

საკვანძო სიტყვები: ეთნოპოლიტიკა, ინტეგრაცია, სამცხე-ჯავახეთი, პოსტსაბჭოთა პერიოდი

Key words: ethno-politics, integration, Samtskhe-Javakheti, the post-Soviet period.

შესავალი. დასავლეთ ევროპის ქვეყნებისთვის, რომლებმაც კაპიტალიზმის განვითარების საწყის ეტაპზე მოასწრეს მონოეთნიკურ სახელმწიფოებად ჩამოყალიბება, დამახასიათებელია სამოქალაქო იდენტობა. პოსტსაბჭოთა სივრცეში, სადაც პოლიეთნიკური საზოგადოებები ჩამოყალიბდნენ, ძირითადად, ეთნიკური ნაციონალიზმი ბატონობს. სწორედ სამოქალაქო იდენტიფიკაციის დაბალი დონის გამო საქართველოში ადამიანებს ურჩევნიათ თავი აღიქვან ეთნიკური ჯგუფისა და ისტორიული სამშობლოს წარმომადგენლებად და არა ერთიანი ქართული სამოქალაქო საზოგადოების წევრებად.

მსჯელობა. სამოქალაქო იდენტობის ჩამოყალიბებას ჩვენში ისტორიული სამშობლოს საზღვრების სიახლოვეს ეთნოუმცირესობების კომპაქტური დასახლებების არსებობაც აფერხებს. სერიოზული შემაფერხებელი ფაქტორია, აგრეთვე, ეთნიკური უმცირესობების მიერ სახელმწიფო ენის არცოდნა. ჩვენ დიდი ხნის განმავლობაში სრულიად გულწრფელად მოგვქონდა თავი ჩვენს ქვეყანაში არაქართულენოვანი სკოლების სიუხვით და ეს ფაქტი ეთნიკური უმცირესობების უფლებების დაცვად მიგვაჩნდა. სინამდვილეში კი არაქართულენოვანი სკოლების მეშვეობით სახელმწიფო საკუთარ მოქალაქეებს ემიგრანტებად ამზადებს, უსპობს მათ ქვეყნის შიგნით სამსახურებრივი წარმატების შანსს. მაშინ, როდესაც საქმის წარმოება მთელ ქვეყანაში სახელმწიფო ენაზე მიმდინარეობს, სახელმწიფო ენაზე მაუწყებლობს ტელევიზია და რადიო, გამოიცემა ჟურნალ-

გაზეთების აბსოლუტური უმრავლესობა, ქართული ენის უცოდინრობა ან სუსტი ცოდნა ადამიანს საშუალებას არ აძლევს მოახდინოს თავისი შესაძლებლობების რეალიზაცია. ასეთ შემთხვევაში საუკეთესო გამოსავალი ემიგრაციაა. ალტერნატივა ისეთი მიკროსივრცის შექმნაა, სადაც ქართული ენის გარეშეც იოლად გახვალ. სწორედ ასე იქცევა ჯავახეთის სომხური დიასპორა, რომელიც დროგამოშვებით სომხური ენისთვის რეგიონული სტატუსის მინიჭებას ითხოვს.

სხვათა შორის, ეთნიკური სომხების გაცილებით დიდი კომპაქტური დასახლებებია რუსეთში (დონის როსტოვი, მოსკოვი, არმავირი და ა. შ.), შეერთებულ შტატებში (ლოს-ანჯელესი), არგენტინაში, საფრანგეთში და სხვ. თუმცა, არც ერთ ამ ქვეყანაში სომხებს მშობლიურ ენაზე სკოლები არ აქვთ და ეს არა იმიტომ, რომ ადგილობრივი ხელისუფლება ეწინააღმდეგება ასეთი სკოლების გახსნას – სომხებს თავისუფლად შეუძლიათ გახსნან სომხურენოვანი კერძო სკოლები თავიანთი კომპაქტური დასახლების ადგილებში, მაგრამ მათ ეს არ სურთ, რადგან მშვენივრად ესმით, სახელმწიფო ენის თავისუფლად ფლობის გარეშე ამ ქვეყნებში მათ სამსახურებრივი წარმატების არავითარი შანსი არ ექნებათ.

საქართველო ამ მხრივ იშვიათ გამონაკლისს წარმოადგენს, რის მიზეზიც ჯერ მეფის რუსეთის ერთიან იმპერიაში, შემდეგ კი საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში ყოფნა იყო. ამ ვრცელი ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე საქმის წარმოების ენას რუსული წარმოადგენდა, რის გამოც საქართველოში მცხოვრები ეროვნული უმცირესობები ქართული ენის ცოდნის გარეშეც გადიოდნენ ფონს. რუსულის კარგი ცოდნა კი სომხებს უპირატესობასაც აძლევდა ქართველებთან შედარებით, რადგან წარმოებადაწესებულებებში რუსულის მცოდნეებს პირველ რიგში დებულობდნენ. დღეს საქართველო დამოუკიდებელი, სუვერენული სახელმწიფოა. ახლა უკვე საქმის წარმოება ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე ქართულად მიმდინარეობს, რაც არაქართულენოვან მოსახლეობას სახელმწიფო ენის შესწავლის აუცილებლობის წინაშე აყენებს. საქართველოში მცხოვრებ ეროვნულ უმცირესობებს ეს ესმით, მაგრამ ძველი პრაქტიკა ინერციით არსებობას დღემდე განაგრძობს.

ვითარება უკეთესობისკენ ნელა, მაგრამ მაინც იცვლება. ეს ნათლად ჩანს ახალციხის მუნიციპალიტეტის მაგალითზე.

საბჭოთა ხელისუფლების ბოლო წლებში ქალაქ ახალციხეში იყო ორი ქართული სკოლა თითოეული საშუალოდ, ათას-ათასი მოსწავლით, ორი რუსული სკოლა თითოეული ექვსას-ექვსასი მოსწავლით და ერთი სომხური სკოლა რვაასი მოსწავლით. რუსულ სკოლებში, ცხადია, საბჭოთა ჯარში მომსახურე რუსი ოფიცრების შვილებიც სწავლობდნენ, თუმცა, ამ სკოლების მოსწავლეთა კონტიგენტის ძირითად ბირთვს მაინც ახალციხელი ეთნიკური სომხების შვილები შეადგენდნენ. დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდგომ რუსული სკოლების მოსწავლეთა კონტიგენტმა სწრაფად იწყო შემცირება, ქალაქი (და ქვეყანაც) დატოვეს რუსმა ოფიცრებმა და მათმა შვილებმა, სომეხი ეროვნების ბავშვები კი ქართულ და სომხურ სკოლებში გადანაწილდნენ. 2000 წლისთვის ახალციხის №3 სომხური საშუალო სკოლის მოსწავლეთა კონტიგენტის რაოდენობა ათასს აღწევდა. საგრძნობლად გაიზარდა ქართული სკოლების მოსწავლეთა რაოდენობაც. ამის შემდეგ კი დაიწყო ქალაქის სომხური სკოლის მოსწავლეთა კონტიგენტის შემცირება. 2012-2013 სასწავლო წლის მონაცემებით ის 623 იყო. გაიზარდა არა მხოლოდ ქართული სკოლების მოსწავლეთა კონტიგენტის, არამედ თვით სკოლების რაოდენობაც: ამჟამად ქალაქში სამი ქართული – № 1, №5, №6 სკოლაა, 2012-2013 სასწავლო წლის მონაცემებით მათში შესაბამისად, 967, 1265 და 234 მოსწავლე ირიცხებოდა. რაც შეეხება ორ რუსულ სკოლას, მათგან მხოლოდ ერთი ფუნქციონირებს, რომელსაც რუსულ სექტორზე იმავე სასწავლო წლისთვის 194 მოსწავლე ჰყავდა, ქართულზე – 150 (მონაცემები ახალციხის რაიონის სკოლებისა და მოსწავლეთა კონტიგენტის შესახებ მოგვაწოდა ახალციხის რაიონის გამგეობამ). ცხადია, ქართული სკოლების მოსწავლეთა კონტიგენტის ზრდა სომხური და რუსული სკოლებიდან გადმოსული მოსწავლეების ხარჯზე მოხდა. უნდა ითქვას, რომ ეს პროცესი ახალციხეში სრულიად უმტკივნეულოდ და ძალდაუტანებლად მიმდინარეობს. ამ ქალაქის შერეული ქართულ-სომხური მოსახლეობის თანამშრომლობა მრავალი ათეული წლის მანძილზე ჰარმონიულად ვითარდება და ინტერნაციონალური თანაცხოვრების ჭეშმარიტ მაგალითს წარმოადგენს.

არაქართულენოვან სკოლებში სახელმწიფო ენის სწავლების ხარისხის გაუმჯობესების საქმეში შემობრუნების მომენტად შეიძლება დავასახელოთ ქვემო ქართლისა და სამცხე-ჯავახე-

თის მხარეებში 1997 წლის ნოემბერში ქართული ენის სრულფასოვანი ფუნქციონირების სახელმწიფო პროგრამის ამოქმედება. საქართველოს სახელმწიფომ მაშინ პირველად გამოყო სოლიდური თანხები დასახელებული რეგიონების არაქართულენოვან სკოლებში ქართული ენის სწავლების დონის ამაღლებისთვის. ამ სტრიქონების ავტორი, 1996-2002 წლებში სამცხე-ჯავახეთის სასკოლო ოლქის სამმართველოს უფროსის თანამდებობაზე მუშაობისას, პირადად მონაწილეობდა აღნიშნულ პროცესში. ჯავახეთის ბევრი სომხური სოფლის სკოლაში წლების განმავლობაში არ ჰყოლიათ ქართული ენის მასწავლებელი. ამ სკოლების მიერ გაცემულ საშუალო განათლების ატესტატების გრაფაში - „ქართული ენა“ აღნიშნული იყო: „არ გაუვლია“. კიდევ უფრო მეტ სკოლაში ქართული ენის მასწავლებლებად მუშაობდნენ ქართული ენის სრულიად არმცოდნე არაპროფესიონალები. 1997 წლისთვის სამცხე-ჯავახეთის მხარის 124 არაქართულენოვან სკოლაში ქართულ ენასა და ლიტერატურას ასწავლიდა 230 მასწავლებელი. მათგან უმაღლესი სპეციალური განათლება ჰქონდა მხოლოდ 77 მასწავლებელს, უმაღლესი არასპეციალური განათლება - 11-ს, საშუალო სპეციალური განათლება - 38-ს, 12 მასწავლებელი იმ პერიოდისთვის იყო სტუდენტი, 92 მასწავლებელს ჰქონდა ზოგადი საშუალო განათლება, ახალქალაქისა და ნინოწმინდის 7 სკოლაში საერთოდ არ ჰყავდათ ქართული ენის მასწავლებელი.

აქედან გამომდინარე, ქართული ენის სახელმწიფო პროგრამის პრიორიტეტულ მიმართულებად განისაზღვრა საკადრო პოლიტიკა, კვალიფიციური მასწავლებლების მოზიდვა მათი ფინანსური დაინტერესების გზით. მნიშვნელოვანი ყურადღება დაეთმო ქართული ენის სახელმძღვანელოებით სომხური სკოლების მომარაგებას და მოსახლეობისთვის ქართული ენის შემსწავლელი კურსების გახსნასაც.

განხორციელებული ღონისძიებების შედეგად მნიშვნელოვნად ამაღლდა ქართული ენის მასწავლებელთა ხარისხობრივი შემადგენლობა, ჯავახეთის შორეულ სოფლებში სამუშაოდ გაიგზავნენ კვალიფიციური სპეციალისტები, რომლებიც გრანტებთან ერთად კომუნალური უზრუნველყოფის თანხებსაც იღებდნენ. მოსახლეობის სურვილების გათვალისწინებით ადგილებზე გაიხსნა ქართული ენის შემსწავლელი წრეები, მნიშვნელოვანი მატერიალური დახმარება გაეწია ჯავახეთის ქართულ სკოლებსაც, განმტკიცდა მათი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა,

ქართული ენის სახელმწიფო პროგრამის სახსრებით სომხური სკოლებისთვის შექმნილ იქნა ქართული ენისა და ლიტერატურის, საქართველოს ისტორიის, საქართველოს გეოგრაფიის სახელმძღვანელოები, ლექსიკონები, მეთოდური ლიტერატურა. დედაქალაქიდან მოწვეული სპეციალისტების ძალებით ახალციხესა და ახალქალაქში რეგულარულად ტარდებოდა მეთოდური სემინარები ქართული ენის მასწავლებლებისთვის და სხვ.

უნდა ითქვას, რომ უკანასკნელ ხანებში საგრძობლად გაიზარდა არაქართული მოსახლეობის ინტერესი ქართული ენის შესწავლისადმი. სამცხე-ჯავახეთის სომხური სკოლების სულ უფრო მეტი კურსდამთავრებული აგრძელებს სწავლას სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, სადაც ისინი არა მხოლოდ სპეციალობას ეუფლებიან, არამედ სრულყოფენ თავიანთ ცოდნას სახელმწიფო ენაში, იძენენ ახალ მეგობრებს და ქართული სახელმწიფოს ჭეშმარიტ პატრიოტებად ყალიბდებიან.

სამცხე-ჯავახეთის მხარის სასკოლო ოლქის მაგალითზე კარგად ჩანს ქვეყნის სამხარეო მოწყობის პოზიტიური როლიც. 1996 წელს, სამმართველოში მისვლისას ჩემს წინაშე მთელი სიმწვავეით სამი უმთავრესი ამოცანა დაისვა: 1. განათლების სფეროში უადრესად კორუმპირებული ატმოსფეროს გაჯანსაღება; 2. არაქართულენოვან სკოლებში ქართული ენის სწავლების რადიკალური გაუმჯობესება; 3. ჯავახეთის ორი რაიონის დაბრუნება ქართულ საგანმანათლებლო სივრცეში. მეორე ამოცანის თაობაზე უკვე ვისაუბრეთ, მესამე ამოცანის, ახალქალაქისა და ნინოწმინდის რაიონებთან პრაქტიკულად გაწყვეტილი ურთიერთობის აღდგენის საკითხის გადაჭრა, სამმართველომ გაცილებით უკეთ მოახერხა, ვიდრე ამას განათლების სამინისტრო შეძლებდა. უსახსრობის გამო განათლების სამინისტროდან წლების განმავლობაში ჯავახეთში არავინ ჩასულა. ნინოწმინდისა და ახალქალაქის განათლების განყოფილების გამგეები წელიწადში ერთხელ თუ ჩავიდოდნენ თბილისში. სამაგიეროდ, რეგულარულად დადიოდნენ ერევანში, საიდანაც ჩამოჰქონდათ სახელმძღვანელოები, სასკოლო ინვენტარის, სკოლების სარემონტო მასალა და ა. შ. სამმართველოსა და ჯავახეთის რაიონების განათლების განყოფილებებს შორის კი რეგულარული კავშირ-ურთიერთობები დამყარდა. მოხერხდა სომხეთში გამოცემული სახელმძღვანელოების საქართველოში გამოცემულით ჩანაცვლება. დიდი ძალისხმევის ფასად, მაგრამ მაინც შევძელით

ფაკულტატური საათების ხარჯზე სომხეთში გამოცემული სომხეთის ისტორიის სწავლების აკრძალვაც და სხვ.

რაც შეეხება პირველ ამოცანას, კორუმპირებული ატმოსფეროს განმუხტვას, მისი გადაჭრა გაცილებით რთული აღმოჩნდა. განათლების სფეროში მოკალათებულ კორუმპირებულ ადამიანებს მფარველები აღმოაჩნდათ ხელისუფლების მაღალ ეშელონებში, რაიონულ გამგეობაში, სახელმწიფო რწმუნებულის აპარატში, განათლების სამინისტროში და ა.შ. სამმართველოს მიერ დოკუმენტურად დადასტურებული უტყუარი ფაქტების საფუძველზე კორუმპირებული სკოლის დირექტორების, განათლების განყოფილების გამგის მოხსნის გადაწყვეტილებები სამინისტროში იბლოკებოდა. მათ ყურით მოთრეული საბაბით ჩემ წინააღმდეგ სისხლის სამართლის საქმის აღძვრაც კი მოახერხეს, თუმცა, წელიწადნახევარის უნაყოფო მცდელობის შემდეგ, ეპოვათ კრიმინალი ჩემს მუშაობაში, იძულებულნი გახდნენ საქმე „დანაშაულის არარსებობის მუხლით“ შეეწყვიტათ.

ეთნიკური უმცირესობების მიმართ დისკრიმინაციული დამოკიდებულების ფაქტებს ადგილი ჰქონდა გამსახურდიას ხანმოკლე მმართველობის დროს. ამის ყველაზე რელიეფური გამოხატულება მათთვის მიკუთვნებული „სტუმრის“ სტატუსი იყო. „სტუმარს“ მუდამ უნდა ხსომებოდა, რომ სტუმარია და შესაბამისადაც მოქცეულიყო. წინააღმდეგ შემთხვევაში, შესაძლოა, გაეპანდურებინათ კიდევ. ხელსაყრელ მომენტში ასეც კეთდებოდა. საკმარისია ოსების, აზერბაიჯანელების, ნინოწმინდელი დუხობორების მაგალითების გახსენება.

ბ. გამსახურდიას შემდეგ, ამ მხრივ, ქვეყანაში ვითარება სასიკეთოდ შეიცვალა. უმცირესობების მიმართ ე. შევარდნაძის პოლიტიკის არსი ის იყო, რომ ისინი პოლიტიკისგან მაქსიმალურად იყვნენ იზოლირებულნი. საკითხისადმი ასეთი მიდგომა პოლიტიკაში ეთნოსური ელიტების კოოპტაციას არ გამორიცხავდა. 90-იანი წლების დასაწყისში, როდესაც პოლიტიკური ორგანიზაცია „ჯავახკის“ გარშემო მობილიზაცია დაიწყო ჯავახეთის სომხების ეთნონაციონალისტურმა ელიტამ, ე. შევარდნაძემ ამ მოძრაობის გავლენიანი ლიდერები სარფიან თანამდებობებზე დანიშნით მოისყიდა. სანაცვლოდ ეს ლიდერები რეგიონში სტაბილურობას და ქვეყნის მმართველი ძალისთვის არჩევნებში ხმების მაქსიმალურ რაოდენობას უზრუნველყოფდნენ. ასეთ პოლიტიკას მხოლოდ მოკლევადიანი, იმწამიერი

ეფექტის მოტანა შეეძლო. საბოლოო ჯამში კი ეს პოლიტიკა ეთნონაციონალური მოძრაობის კიდევ უფრო ფართო მასშტაბით გაშლას ახალისებდა. სარფიანი თანამდებობების ხელში ჩაგდების მიზნით ახლა უკვე სხვა ადამიანები იწყებდნენ სიტუაციის არევას. ამიტომაც ერთი „მოთვინიერებული“ ლიდერის ადგილს მეორე, მესამე და მეოთხე იჭერდა. მმართველი პარტიის საარჩევნო სიებში ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენელთა ჩართვის მავნე პრაქტიკას შედეგად „ყრუ-მუნჯ“ დეპუტატთა კატეგორიის გაჩენა მოსდევდა. ქართულის არცოდნის გამო ისინი პარლამენტის მუშაობაში ვერ მონაწილეობდნენ. სამაგიეროდ, მმართველ პარტიას მათი მხარდაჭერა ნებისმიერ საკითხში გარანტირებული ჰქონდა. კონიუნქტურული, ვიწროპარტიული ინტერესები ხშირად ოპოზიციური პარტიების საარჩევნო კამპანიის წარმართვისასაც იჩენდნენ თავს. ამ პარტიების არაერთი წარმომადგენელი სომეხ (ჯავახეთი) და აზერბაიჯანელ (ქვემო ქართლი) ამომრჩეველს არცთუ იშვიათად მხარდაჭერის სანაცვლოდ ავტონომიას ჰპირდებოდა. ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენლები არჩევნებში მონაწილეობას ხელისუფლებისადმი ლოიალობის გამოხატულებად მიიჩნევენ. როგორც წესი, ისინი მხარს მმართველ პოლიტიკურ ძალას უჭერენ და მზად არიან ასეთივე ხალისით მიემხრონ მეორე ძალას, თუკი არჩევნები ამ უკანასკნელის გამარჯვებით დასრულდა.

ლამის ტრადიციად ქცეულ ამ პრაქტიკას რამდენიმე მიზეზი განაპირობებს. ეთნიკური უმცირესობები შიშობენ: ვაითუ არჩევნებში ურჩობის გამოვლენა ხელისუფლებამ შემდეგ გაგვიხსენოსო. ეს უფრო ზ. გამსახურდიას მმართველობის წლებზე ითქმის. უმცირესობებს არ მოსწონდათ და არც შეიძლებოდა მოსწონებოდათ ზ. გამსახურდიას ხელისუფლება, მაგრამ ხმას მაინც მას აძლევდნენ და აქ მთავარი „სადამსჯელო ღონისძიებების“ შიში იყო. ე. შევარდნაძის ხელისუფლებისადმი ეთნიკური უმცირესობების მხარდაჭერა უკვე პირად სიმპათიას ეფუძნებოდა. ამ ხელისუფლებამ გადაჭრით აღკვეთა ზ. გამსახურდიას დროინდელი ნაციონალისტური რიტორიკა და უმცირესობების მიმართ ლოიალური პოლიტიკა განახორციელა. ეთნოუმცირესობები კი, მიუხედავად იმისა, რომ ე. შევარდნაძის სოციალური პოლიტიკით უკმაყოფილებას გამოხატავდნენ, ამ ხელისუფლების მათდამი ლოიალური დამოკიდებულების გამო მხარს მაინც უჭერდნენ.

არის კიდევ ერთი – უმთავრესი მიზეზი, რის გამოც ეთნიკური უმცირესობები ყოველთვის ხელისუფლების მხარდამჭერებად გვევლინებიან. ეთნიკური უმცირესობები თვლიან: ის, თუ ვინ იქნება საქართველოს ხელისუფლებაში, ქართველების გადასაწყვეტია. ჩვენ იმ ხელისუფლებას დავუჭერთ მხარს, რომელსაც ქართველები აირჩევენო.

ასევე ვფიქრობთ ქართველებიც. გავიხსენოთ რა შეკითხვას უსვამდნენ ჟურნალისტები აფხაზეთის ომში მოხალისედ წასულ თბილისელ ქუროს, ან სომეხი ეროვნების მოქალაქეს: „რატომ წახვედით ამ ომში?“ ანუ ეს ნიშნავდა: – „გასაგებია, რატომ მიდის ქართველი ახალგაზრდა ომში, ის სამშობლოს იცავს, მაგრამ თქვენ რა გრჯით, რატომ დგამთ ამ ნაბიჯსო“.

აფხაზეთის ომი ახალი დაწყებული იყო, რომ საქართველოს პარლამენტში ნინოწმინდის წარმომადგენელმა სომეხმა დეპუტატმა ასეთი რამ თქვა: ჯავახეთის სომხები ღრმად ვართ შეშფოთებულნი ქართველებსა და აფხაზებს შორის ატეხილი ძმათამკვლელი ომით. ამიტომ მზად ვართ ვიკისროთ შუამავლის როლი, რათა ეს უაზრო სისხლისღვრა შევაჩეროთო.

პარლამენტარები ამ სიტყვებს მქუხარე ტაშით შეხვდნენ. მხოლოდ ერთ მათგანს ეყო ჭკუა, თავის გამოსვლაში აღენიშნა, რომ ომი ქართველებსა და აფხაზებს შორის კი არა, ქართულ სახელმწიფოსა და აფხაზ სეპარატისტებს შორის მიმდინარეობს და შუამავლად აქ შეიძლება გამოდგეს მოზამბიკელი ან ანგოლელი, საქართველოში მცხოვრები სომეხი კი ამ ომში ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის ისეთივე დამცველი უნდა იყოს, როგორც ნებისმიერი ჩვენთაგანით.

ვიდრე ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ეთნოუმცირესობებზე მეტი უფლებები გვაქვს, მანამდე ეს უმცირესობები მუდამ ჩათვლიან, რომ ქართული სახელმწიფოს მიმართ მათ ნაკლები ვალდებულებები გააჩნიათ.

ეთნიკურ უმცირესობებთან მიმართებაშიც ე. შევარდნაძე თავისი ბალანსირების პოლიტიკის ერთგული რჩებოდა. მაგალითად, ახალქალაქის რაიონში დიდ ხნის მანძილზე ის წარმატებით ლავირებდა რაისიანების, ამბარცუმიანების და მიქოიანების კლანებს შორის. ასეთი პოლიტიკა პრობლემას არ წყვეტდა, მხოლოდ გადააგადებდა, თუმცა ეს გადავადებაც მნიშვნელოვანი იყო, რადგან ცენტრალური ხელისუფლების გაძლიერების კვალობაზე იკლებდა სეპარატისტული განწყობაც.

ჯავახეთის სომხური მოსახლეობის ერთი ნაწილი წლებს განმავლობაში აყენებს ჯავახეთის ავტონომიის და სომხური ენისთვის რეგიონული ენის სტატუსის მინიჭების საკითხს. ზ. გამსახურდიას დროს მსგავსმა მოთხოვნამ ქვემო ქართლშიც გაიფლერა, თუმცა, მას შემდეგ იქ რეციდივი აღარ განმეორებულა. ჯავახეთის სომხების ნაწილი კი ჯერ კიდევ კომუნისტურ პერიოდში და მას შემდეგაც პერმანენტულად აყენებდნენ ავტონომიის საკითხს. ისინი კატეგორიულად ეწინააღმდეგებოდნენ ამ რეგიონში აჭარის დამეწყრილი რაიონებიდან უსახლკაროდ დარჩენილი მოსახლეობის ჩასახლებას, რადგან მიაჩნდათ, რომ ამ გზით ქართული სახელმწიფო ხელოვნურად ცვლიდა დემოგრაფიულ ვითარებას ჯავახეთში. 1995 წლის ნოემბრის არჩევნების წინ საქართველოსა და სომხეთის პრეზიდენტებთან ახალქალაქში გამართულ ხალმრავალ შეკრებაზე ერთ-ერთმა ახალქალაქელმა სომეხმა მწვავედ გაილაშქრა ნინოწმინდის რაიონში გახსნილ ბავშვთა სახლში 40 ობოლი ბავშვის მიღების წინააღმდეგ. მიზეზი, ცხადია, იგივე იყო: ხელისუფლების მიერ ჯავახეთში დემოგრაფიული ვითარების ხელოვნური შეცვლის მცდელობა.

ქართული სახელმწიფო დიდი სიფრთხილით ეკიდება ავტონომიური ერთეულების წარმოქმნის საკითხს. მეტიც, მკვეთრად ნეგატიურად არის განწყობილი ქვეყნის ეთნოფედერალიზაციის მიმართ. ეს სავსებით გასაგებია. ქვეყნის სამი ავტონომიიდან ორში უკვე მოხდა სისხლიანი კონფლიქტები. ამიტომ ქართველების შიში, რომ ტერიტორიული ავტონომიური ერთეულების, განსაკუთრებით ეთნოკერძოვულ ნიადაგზე შექმნილი ავტონომიების არსებობა საფრთხეს უქმნის ქვეყნის ტერიტორიულ მთლიანობას, საფუძველს მოკლებული სულაც არ არის. ეთნოფედერალიზაციის გზით სიარული მხოლოდ გააღრმავებს ჩვენი საზოგადოების სეგმენტაციას, გააძლიერებს სეპარატისტულ განწყობილებებს. ამ საშიშროების ხარისხი კი მით უფრო მაღალია, რაც უფრო ზუსტად ემთხვევა ფედერაციის სუბიექტის საზღვრები ეთნოუმცირესობების კომპაქტურად დასახლების საზღვრებს. მით უმეტეს, თუ ეს საზღვრები ისტორიული სამშობლოს საზღვრებს ემიჯნება.

რაც შეეხება ჯავახეთში არსებული დემოგრაფიული ვითარების ხელოვნურად შეცვლის მცდელობას, რომელიც ვითომდაც, აჭარის დამეწყრილი რაიონებიდან ჯავახეთის ძირ-

ძველ ქართულ მიწაზე მოსახლეობის ჩამოსახლებაში გამოიხატება, ამ ბრალდების ავტორებს უნდა შევხსენოთ, რომ ჯავახეთის დემოგრაფიული ვითარება ხელოვნურად შეიცვალა 1830-1832 წლებში, როდესაც გენერალმა პასკევიჩმა აქ ერზრუმიდან დევნილი 35 ათასი სომეხი ჩამოსახლა, 1944 წელს, როდესაც საბჭოთა ხელისუფლებამ აქედან ცენტრალურ აზიაში მუსლიმი ქართველები გაასახლა, 1945-1960 წლებში, როდესაც ჯავახეთის რაიონების სომეხი ეროვნების ხელმძღვანელობის მიერ შევიწროვებული ჯავახები მასობრივად იყრებოდნენ თავიანთი მიწებიდან და საცხოვრებლად საქართველოს სხვა რაიონებში გადადიოდნენ. სწორედ ამის გამოა, რომ ჯავახეთში დღეს ამ მიწის მკვიდრი ჯავახი სანთლით საქებნელია.

ქართულ სახელმწიფოს კი სრული უფლება აქვს ქვეყანაში ისეთი დემოგრაფიული პოლიტიკა განახორციელოს, როგორსაც საჭიროდ მიიჩნევს. ცხადია, არა რომელიმე ეთნიკური ჯგუფის ინტერესების შელახვის ხარჯზე.

ეთნიკურ უმცირესობებში სეპარატისტული განწყობილების გაძლიერება დროში ყოველთვის ემთხვევა ქართული სახელმწიფოს დასუსტებას. 90-იანი წლების სეპარატისტული გამოვლინებებიც აშკარად სახელმწიფოს სისუსტის შედეგს წარმოადგენდა. გარეშე თუ შინაური მტრები ცდილობდნენ ესარგებლათ ამ სიტუაციით და დამატებითი პრობლემები შეექმნათ სახელმწიფოსთვის. 1994 წლის ივლისში თბილისში ბარბაროსულად ააფეთქეს სომხური თეატრი. ფაქტს მაშინვე გამოეხმაურნენ ახალციხელი სომხები. „ჩვენ ვიცით როგორ ვიცხოვროთ ერთად და როგორ შევინარჩუნოთ ეს თანაცხოვრება“, – განაცხადა მაშინ შარლ აზნავურის საქველმოქმედო საზოგადოების თავმჯდომარის მოადგილემ არამ პოლოსიანმა (საქართველოს რესპუბლიკა, 1998: 8 ივლისი, ა994).

1998 წლის 10 აგვისტოს სომეხი ეროვნების 25 კაციანმა შეიარაღებულმა რაზმმა ახალქალაქის მისადგომებთან გზა გადაუღობა ქართულ საარტილერიო ქვედანაყოფს, რომელიც აბულის პოლიგონზე წვრთნის ჩასატარებლად მიემართებოდა. წინასწარი შეთანხმებით წვრთნებში ქართველ არტილერიისტებთან ერთად ახალქალაქში დისლოცირებულ რუსული სამხედრო ბაზის არტილერიისტებსაც უნდა მიეღოთ მონაწილეობა. ისინი ქართველ არტილერიისტებს ახალქალაქის მისადგომებთან უნდა შეხვედროდნენ. ბოლო მომენტში რუსმა სამ-

ხედროებმა წვრთნაში მონაწილეობა გადაიფიქრეს. მათ მაგიერად კი ქართველებს მათდამი მტრულად განწყობილი 25 კაციანი რაზმი დახვდა. სიტუაცია კრიტიკული იყო. ადგილზე მივიდა მხარის რწმუნებული და რაიონული ხელმძღვანელობა. 25 კაციანი ჯგუფიდან 2 დააპატიმრეს, დანარჩენები მიიმალნენ. გაირკვა, რომ რუსული სამხედრო ბაზის ერთ-ერთი საწყობი დაცვის გარეშე იყო დარჩენილი და იძარცვებოდა. მოსახლეობას არწმუნებდნენ, რომ ჯავახეთის სომხებს გასახლებას უპირებდნენ. მათ მოუწოდებდნენ იარაღით ხელში დაეცვათ საკუთარი სახლ-კარი.

ძნელი მისახვედრი სულაც არ იყო, თუ ვინ იდგა ამ ამბების უკან. ახალქალაქის მოსახლეობა პროვოკაციას არ წამოეგო.

25 ჩასაფრებულიდან 12 მეზობელი ქვეყნების მოქალაქე აღმოჩნდა, 4 საქართველოს მოქალაქე „ჯავახკის“ წარმომადგენელი, დანარჩენებმა მიმალვა მოასწარეს.

სიტუაციის შემდგომი გამწვავების თავიდან აცილების მიზნით თავდაცვის სამინისტრომ საარტილერიო წვრთნა ახალქალაქიდან ახალციხეში გადმოიტანა (საქართველოს რესპუბლიკა, 1998: 15 აგვისტო)

სომხეთის პოლიტიკური ელიტის ძირითადი ნაწილი კარგად აცნობიერებდა საფრთხეს, რომელიც შეიძლებოდა ჯავახეთის სომეხი ნაციონალისტების სეპარატისტულ გამოხდომებს სომხეთისთვის და ქართულ-სომხური ურთიერთობებისთვის მოჰყოლოდა. სომხეთის მმართველმა პარტიამ „პროვოკაციული დოკუმენტი“ უწოდა გაზეთ „ჯავახკის“ ფურცლებზე ერვანდ შირინიანისა და არტაშეს ვარტაპეტიანის ავტორობით გამოქვეყნებულ „ჯავახეთის ავტონომიური რესპუბლიკის“ მომავალი კონსტიტუციის კონცეფციას.“ სომხურ პრესაში (ორაგი, 1998: 13 ოქტომბერი) დაიბეჭდა ნიკოლ ფაშინიანის სტატია, რომელშიც ავტორი ამ ე. წ. „დოკუმენტს“ სომხური ინტერესების საწინააღმდეგო ნაბიჯს უწოდებს. „ასეთი დოკუმენტების წყალობით ჩვენი მეზობლების მხრიდან სომეხთმოძულეობას ვღებულობთ. ე. წ. ჯავახეთის კონსტიტუციის კონცეფცია“ ერთბაშად მიუთითებს რუსეთის კვალზე. თუმცა, გაუგებარია – რამდენიმე ათასი რუსით დასახლებულ ტერიტორიაზე სახელმწიფო ენად აღიარების პრეტენზია რატომ უნდა ჰქონდეს რუსულს და რატომ უნდა მიიღონ მონაწილეობა რუსებმა ე. წ. ავტონომიური რესპუბლიკის მმართველობაში“ (საქართველოს რესპუბლიკა, 1998: 27 სექტემბერი).

ავტორის აზრით, ეს დოკუმენტი ეწინააღმდეგება საქართველოს კონსტიტუციას. განსაკუთრებით ე. წ. კონსტიტუციის ის პუნქტი, რომელიც უფლებას აძლევს ჯავახეთის მაცხოვრებლებს არ იმსახურონ საქართველოს არმიაში. ამ პუნქტმა „მე გამახსენა საუკუნის დასაწყისში შექმნილი სიტუაცია თურქეთში, როდესაც სომხები არა მხოლოდ უარს ამბობდნენ თურქეთის არმიაში სამსახურზე, არამედ ესმარებოდნენ რუსულ არმიას. მსგავსი ვითარებაა შექმნილი ჯავახეთშიც. ჯავახეთის სომხები ცდილობენ არ იმსახურონ ქართულ არმიაში და ყოველნაირად მხარს უჭერენ რუსეთის არმიას. ... ჯავახეთის კონსტიტუციად წოდებულ დოკუმენტს შეუძლია სომხური ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის ქართულ ნაწილს მისცეს დასაბამი, მაგრამ უნდა გვახსოვდეს, ეროვნულ-განმათავისუფლებელმა ბრძოლამ 1862 წლიდან ეთნიკურად სომხური ტერიტორიების დაკარგვა გამოიწვია. ... თუ სომხები გააგრძელებენ ჯავახეთისთვის ავტონომიის მოთხოვნას, არაა გამორიცხული, რომ სომხურ-ქართული ურთიერთობები მკვეთრად გაუარესდეს. ეს ნიშნავს, რომ სომხეთი საბოლოოდ იზოლაციაში მოექცევა და გარესამყაროსთან კავშირის უზრუნველყოფა მხოლოდ საჰაერო გზით იქნება შესაძლებელი“ – წერდა ფაშინიანი (საქართველოს რესპუბლიკა, 1998: 27 სექტემბერი).

ჯავახეთში მიმდინარე არაჯანსაღ პროცესებს ეხმაურებოდნენ საქართველოს სომხებიც. საქართველოს მფრინავთა ასოციაციის პრეზიდენტი ალბერტ ნურბეკიანი წერდა: „ბოლო დროს ჯავახეთში გამოჩნდნენ სომხური მოსახლეობის ე. წ. ლიდერები, რომლებსაც თავში მოუვიდათ იდეა, შექმნან საქართველოს ტერიტორიაზე რაღაც ავტონომია ... ხომ არ ვანანებინებთ ქვეყანას იმას, რომ თავის დროზე ამდენი ეროვნების ადამიანი შეიფარა?“

ხომ არ დადგა დრო ასეთი პროვოკატორების საჯაროდ გაცხადებისა და დაგმობისა? ... ძალზე ნიშანდობლივია, რომ ჩვენი მრავალეროვანი ავიადსახლებიდან წარგზავნილი ახალგაზრდები – ქართველი ახლობაძე, სომეხი სუვორიანი და რუსი პლატოვსკი ერთად დაიღუპნენ აფხაზეთის ომში ჩვენი სამშობლოს, საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობისთვის ბრძოლაში ... თქვენს შორის კი თავისუფლად დადიან პროვოკატორები და სურთ, ერთმანეთს წაკიდონ ორი ყველაზე ახლობელი

ერი ... მე ყველას გირჩევთ - კიდევ ერთხელ შეხედეთ გეოგრაფიულ რუკებს ... იმ ტომრიდან, რომელშიც სომხეთი იმყოფება, ერთი გასასვლელია, ერთი ყელია საქართველოს გავლით. მოიგებს კი ჩვენი ისტორიული სამშობლო საქართველოს გადაკიდებით?“ (საქართველოს რესპუბლიკა, 1998: 3 ოქტომბერი).

საქართველოს ხელისუფლებაში ესმოდათ, რომ ჯავახეთში ეთნო-პოლიტიკურ ნიადაგზე დაძაბულობის მთავარ წყაროს ახალქალაქის რუსული სამხედრო ბაზის არსებობა წარმოადგენდა. ამიტომ წლების განმავლობაში ქართველი დიპლომატების ძალისხმევა ახალქალაქიდან ამ ბაზის გაყვანისკენ იყო მიმართული.

დასკვნა. 1999 წლის 17 ნოემბერს სტამბოლში რუსეთის ფედერაციისა და საქართველოს მხარეებმა იკისრეს საქართველოდან რუსული სამხედრო ბაზების, მათ შორის, ახალქალაქის ბაზის გაყვანის ვადებისა და პირობების განსაზღვრის ვალდებულება. რუსეთი დიდი ხნის განმავლობაში ყურით მოთრეული საბაბით (ადგილობრივი მოსახლეობის საპროტესტო გამოსვლების შიში) ცდილობდა პროცესის გაჭიანურებას. ის ახალქალაქისა და ბათუმის ბაზების გაყვანისთვის 14-წლიან ვადას ითხოვდა. ქართული მხარე ამტკიცებდა, რომ ბათუმისა და ახალქალაქის რუსულ სამხედრო ბაზებზე არსებული 3 300 სამხედრო მოსამსახურის გასაყვანად სამი წელიც სრულიად საკმარისია, რუსეთის გეგმები კი საქართველოში უკავშირდება იმედებს, რომელთა თანახმადაც ჩვენს ქვეყანაში პოლიტიკური ხელისუფლება უახლოეს ხანებში შეიცვლება და სათავეში ისეთი ძალები მოვლენ, რომელთაც რუსეთის ბაზებთან არანაირი პრეტენზია არ ექნებათ.

ახალქალაქის რუსული სამხედრო ბაზა მოგვიანებით - 2007 წლის მაის-ივნისში ექსცესების გარეშე დაიხურა. ამან მნიშვნელოვნად გააუმჯობესა ეთნოპოლიტიკური ვითარება ჯავახეთში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ფაშინიანი, 1998 - ნიკოლოზ ფაშინიანი, ჯავახეთი ეროვნული ავანტიურის მორევში, გაზ. „ორაგი“, 13 ოქტომბერი, 1998.

საქართველოს რესპუბლიკა, 1994: გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 8 ივლისი, 1994.

საქართველოს რესპუბლიკა, „ჯავახი“: ქართველი და სომეხი ერების მეგობრობაში ბზარს ვერავინ შეიტანს“. 1998: გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 7 ივლისი, 1998.

საქართველოს რესპუბლიკა, 1998: გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, „სამცხე-ჯავახეთში სიმშვიდეა, პროვოკაცია თავიდან აცილებულია“. 15 აგვისტო, 1998.

ფაშინიანი, 1998 - ნიკოლოზ ფაშინიანი, ჯავახეთი ეროვნული ავანტიურის მორევში, გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 27 ოქტომბერი, 1998.

ნურბეკიანი, 1998 - ალბერტ ნურბეკიანი, არ ვანანებინოთ ქვეყანას, რომ თავის დროზე შეგვიფარა“ გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 3 ოქტომბერი, 1998.